

A könyv két kivételes teljesítményű magyar-zsidó tudós, Alexander Bernát filozófus (1850–1927) és Marczali Henrik történész (1856–1940) tevékenységét és magyar-zsidó önazonosságát közelíti meg. Úgy, hogy egyúttal esettanulmányokkal viszonyítási keretet alkot értelmezésükhöz. Ebben a keretben tárják fel, elemzik és értelmezik szerzői – Huszár Mihály, Dénes Iván Zoltán, Peremiczky Szilvia, Konrád Miklós, Zima András, Schweitzer Gábor, Zóka Péter, Turbucz Péter és Varga Péter András – Marcali első rabbija, Morgenstern/Marczali Mihály identitásának tényezőit és kapcsolati hálóját, Marczali Henrik magyar-zsidó identitását, Ormódi Bertalan, Kiss József és Makai Emil magyar-zsidó írók önazonosságát, a magyarországi zsidók helyzetére vonatkozó kortárs zsidó értékeléseket, a 19–20. század fordulójának zsidó integrációs stratégiáit, két magyarországi rabbiegyesület szervezését, programjait és kezdeményezőit, Alexander Bernát múlt század eleji oktatáspolitikai előadásait, Alexander Bernát és Marczali Henrik a nagy háború első három évében tartott előadásait, publicisztikáját, háborús propagandáját, Alexander Bernát és tanítványai filozófiai tájékozódásának egyik lehetséges, de kifuttatatlan – fenomenológiai – fejlődési irányát.

A vizsgált magyar-zsidó identitásminták feldolgozása során – szerzők és szerkesztő – el kívánták kerülni az esszencializmust, a közösségi metafizikát, azt tehát, hogy valamilyen tértől és időtől független kollektív lényegre feltételezzenek, és azt illusztrálják: az asszimiláció apologetikáját, kritikátlan eszményítését, továbbá az ortodox visszahatás idealizálását és ahistorikus projekcióját. Továbbá azt, hogy a Soát és a cionizmust vetítsék vissza az asszimilációs eszmére, s a magyar-zsidó identitás mintáinak vizsgált változataira.

3 2 5 0 Ft

MAGYAR-ZSIDÓ IDENTITÁSMINTÁK

MAGYAR-ZSIDÓ IDENTITÁSMINTÁK

Szerkesztette: DÉNES Iván Zoltán

RÁCIÓ

RÁCIÓ KIADÓ

SCHWEITZER GÁBOR

A haladó/neológ rabbiság útkeresése
a 19–20. század fordulóján*A győri rabbiértekezlettől
az Országos Rabbiegyesület megalakulásáig*

A magyarországi haladó/neológ rabbiság múltjának kiemelkedő fejezete fűződik a vallási, liturgikus és oktatási kérdésekben történő egységes fellépés előmozdítását, valamint a rabbik hitközségen belüli tekintélyének megerősítését célul kitűző Országos Rabbiegyesület működéséhez. Az 1906 és 1950 között tevékenykedő egyesület megalakulása nem előzmények nélküli, hiszen két évtized telt el a gondolat megszületése és megvalósítása között. Az alábbiakban ennek az eseményeknek bővelkedő húsz esztendőnek a legfontosabb fordulópontjait, vagyis a győri bizalmas rabbitalálkozó (1889), valamint a Dunántúli Rabbiegyesület (1897) és az Országos Rabbiegyesület (1906) megalakulásának időszakát szeretném áttekinteni.¹

A győri bizalmas rabbitalálkozó (1889)

A rabbiegyesület megalakításának gondolatát az 1880-as évek elején vetette fel a felekezeti sajtó. A korai írások közé tartozott a Magyar Zsidó Szemle, az Országos Rabbiképző Intézet és szellemi holdudvara körébe tartozó tudományos és közéleti folyóirat első évfolyamában jelent meg Maybaum Zsigmondnak, a magyarországi születésű, ám akkoriban már Berlinben működő rabbinak a németországi rabbigyülekezet – Verband der Rabbiner Deutschlands – megalakulásáról és célkitűzéseiről szóló cikksorozata. Noha a németországi rabbik szervezkedését legfőképp az antiszemitizmus elleni fellépés váltotta ki, a magyarországi hitközségi viszonyokat igen pontosan ismerő szerző összegző megállapításai akár a hazai helyzetre is vonatkozhattak:

¹ A rabbiegyesület történetéhez lásd BERNSTEIN Béla, *Az Országos Rabbiegyesület első huszonöt éve*, Magyar Zsidó Szemle 1931., 414–459., valamint SCHWEITZER József – SCHWEITZER Gábor, *Az Országos Rabbiegyesület megalakulása és működése a 19–20. század fordulóján = Zsidóság – tradicionalitás és modernitás. Tisztelgő kötet Karády Viktor 75. születésnapja alkalmából*, szerk. BIRÓ Zsuzsanna Hanna – NAGY Péter Tibor, Wesley János Lelkészképző Főiskola, Budapest, 2012, 67–79.

Előrttem tág perspektíva nyílik, és sejtve látom szomorú viszonyainknak teljes és üdvös átalakulását. Látom kilépni a rabbikat megfélemletésökből és egyoldalúságukból, megismerik a kort és követelményeit, és ezen megismerésökkel növekedik befolyásuk a községekben, s a vallás is nyer hivatott képviselői helyreállított becsületével és méltóságával. Hiszen mi az oka, hogy hitközségeink megvontak lassanként a rabbiktól minden befolyást a vallásos élet alakulására, és hogy most a rettegett 'hierarchia' helyett, amely valóságban sohasem létezett, sokkal veszedelmesebb 'előljáró-uralom' jutott érvényre? hogy a rabbiság mindinkább elszigeteltetett, elvesztvén összefüggését a községgel, melyben azelőtt gyökerezett, míg emez vallásos kérdésekben csakis az 'előljáróság' kezdeményezését követi? Mindennek oka csupán az, hogy a rabbik szerfölött tétlen 'sátorlakók' voltak, kevésbé nem igen tekintették az életet és még kevésbé ismerték azon erőt, melyet egyesülésökből meríthetnének és a vallásos élet megtermékenyítésére használhatnának. A 'rabbik szövetkezetében' nyugszik a mi reménységünk! Megegyeztünk, a külső támadások ellen védekezve, meg fogunk egyezni ott is, ahol belső bajok orvoslása követeli közremunkálkodásunkat!²

A diplomatikusan fogalmazó Maybaum Zsigmonddal szemben sokkal egyértelműbben reflektált a hazai helyzetre a Magyar Zsidó Szemle gyöngyösi cikkírója. A haladó/neológ hitközségek és a rabbik viszonyát általánosságban áttekintő kis publicisztika azokra az évtizedes múltra visszatekintő anomáliákra utalt, amelyek a rabbik hitközségen belüli autoritásának csökkenéséhez vezettek. A rabbinikus tekintély visszaszorulása főként abban nyilvánult meg a cikkíró szerint, hogy a haladó hitközségek a rabbiban leginkább az Istenről prédikáló ékes szavú hitshónokot látták, ennél fogva csupán „templomdísznek” – azaz nem a közösség vezetőjének – tekintették. „Az ily hitközségek a rabbiban kizárólag a vallásosság külszínét, a régiség jellegét és a talmudistát keresik.”³ A rabbi működési köre ebből következően kizárólag a vallási kérdések megoldására korlátozódott, ám amennyiben a hitközségi tagok a rabbi véleményétől eltérő álláspontot képviseltek, az könnyedén alááshatta a rabbi tekintélyét. A rabbinikus autoritás megerősítését a cikkíró a rabbigyülekezet megalakulásától remélte, ami a rabbiállás és tekintély megszilárdítására „utat és módot” találhatna.⁴

Néhány év elteltével Neumann Ede (1859–1918), a nagykanizsai izraelita hitközség rabbija vetette fel szintén a Magyar Zsidó Szemleiben megjelenő írásában egy országos hatáskörű rabbiegyesület megalakításának a szükségességét. A cikk mindenekelőtt a hazai zsidóságon belül kialakult valláspolitikai áramlatokhoz (az ortodoxiához, a haladónak nevezett, de hitújítónak nem tekintett neológjához, valamint a szervezeti értelemben külön utakon járó status quo ante

² MAYBAUM Zsigmond, *Rabbigyülekezet Berlinben*, Magyar Zsidó Szemle 1884., 406.

³ WEISZMANN N., *A hitközségek és a rabbik*, Magyar Zsidó Szemle 1885., 526.

⁴ Uo.

irányzathoz) tartozó rabbik egymás iránti kölcsönös megértésének és támogatásának fontosságát hangsúlyozta. A megalakítandó egyesülettől a rabbinikus működés, a vallásos gyakorlat és az istentiszteletek egyöntetűségét, a hitoktatás egységesítését, a zsidóság egészét érintő kérdések megvitatását, s nem utolsósorban a rabbi hitközségen belüli tekintélyének emelését várta. Az egyesület „erkölcsi támaszt” jelentene a rabbi számára, hiszen „[N]em kell majd remegnie a kicsiny község különben is szánandó sorsú papjának legdurvább, legműveltebb »híve« haragjától [...], mert az erkölcsi támasz, melyet az ilyen egyet tagjainak okvetlenül és önkéntelenül nyújt, emelni fogja öntudatát, öregbíteni erejét, gyarapítani befolyását és tekintélyét.”⁵

Neumann Ede programadónak tekinthető cikke a hazai zsidóság kritikus kérdéseire, mindenekelőtt az ortodox–neológ ellentétre, a zsidóság szervezeti megosztottságára, valamint a világi vezetők és a rabbi hitközségen belüli lehetséges szembenállására mutatott rá. Az a gondolat, hogy a létesítendő rabbiegyesülethez vallási irányultságra tekintet nélkül ortodox, neológ és status quo ante rabbi egyaránt fognak csatlakozni, a hazai zsidóság vallási és szellemi újraegysítesének kívánatos, bár kevésbé reális lehetőségét hordozta magában.

A világiak és a rabbi konfliktusát mindenekelőtt az okozta, hogy a haladó hitközségek vezető pozícióit – azaz az elnökséget és az elöljáróságot – világiak töltötték be, míg a rabbi az irányadó szabályzatok hitközségi alkalmazottnak tekintették. A rabbi haladó hitközségen belüli tekintélyének és erkölcsi súlyának intézményes növelése tehát elsősorban ennek a helyzetnek az orvoslására irányult. Az ortodox közösségekben ugyanakkor másképp alakult a rabbi pozíciója, hiszen a rabbiban a hitközségi élet legfőbb irányítóját látták, aki minden kérdésben döntési jogosultsággal rendelkezett.⁶ A rabbinikus autoritás tehát sértetlen maradt az ortodoxián belül.

A rabbiegyesület létrejöttét ugyanakkor a főváros és a vidék burkolt szembenállása is befolyásolta. A vidéki rabbi kezdeményezése nyomán megalakuló rabbiegyesület ugyanis a budapesti zsidóság számbeli túlsúlyának és lélektani fölényének a kiegyenlítését is célozhatta, miközben a fővárosban működő rabbi kezdetben tüntetően távol is tartották magukat a vidéki rabbi szervezkedésétől.

Neumann Ede fellépése után az ügy mellett elkötelezett fiatal rabbi – mindenekelőtt Löw Immanuel (1854–1944) szegedi, Fischer Gyula (1861–1944) győri, Steinherz Jakab (1856–1921) székesfehérvári, valamint Perls Ármin (1853–1914) kecskeméti rabbi – vették ki a részüket az előkészületekből.

A rendelkezésre álló források alapján igen jól körvonalazódik a rabbiegyesület megalakítását előkészítő 1889. augusztus 13–15-e közötti győri bizalmas rabbi találkozó szervezése és menete. A kezdeményezők levélváltásai eltökéltséget

⁵ NEUMANN Ede, *Országos rabbi-egyesület*, Magyar Zsidó Szemle 1886., 48.

⁶ FROJIMOVICS Kinga, *Szétszakadt történelem. Zsidó vallási irányzatok Magyarországon, 1868–1950*, Balassi, Budapest, 2008, 77.

és persze némi aggodalmat is mutatnak. A lelkesedést jól illusztrálják Fischer Gyula Neumann Edéhez intézett sorai: „...találkozzunk bárhol, bármikor, képezze megbeszélésünk tárgyát bármicsoda, ami a vallásos élet emelésére vonatkozik, én mindig készen állok csekély tehetséggel a jó, szent és magasztos ügynek szolgálni. Ébredjünk csak elébb mi rabbi, és ébredni fognak a községek, tartsunk össze mi magunk, és példánk hatni fog, teremtsünk egy kis organizációt önmagunk, az organizáció, mely az egész magyar zsidóságot egységesíteni fogja, majd megjő azután magától [...]”⁷ Egyik további levelében – kissé előre szaladva – már a tervezett megbeszélések rendszerességét javasolta, továbbá azt vetette fel, hogy a rabbi tekintélyének emelése nem mástól, mint a leginkább érintett rabbiktól indulhat ki. „Hangsúlyozni kellene a meghívásban, hogy ezen összejövetelek minden esztendőben más-más községben fognak megtartatni, hogy egymásnak a tapasztalatokat elmondjuk, hogy a rabbi tekintélyének emelése mitőlünk kiinduljon [...] a szemeket mi fogjuk az embereknek kinyitni, a hályogot mi fogjuk operálni és gyógyítani.”⁸ A találkozó előkészítését végző rabbi levélváltásaiából kiderült, hogy igen kevés rabbi részvételt tartották reálisnak, illetve célravezetőnek. Löw Immanuel 10-15, Perls Ármin viszont 20-25 résztvevővel számolt. A lehetséges helyszínt illetően ugyanakkor Budapestről le kellett mondaniuk, miként erre Löw Immanuel Neumann Edéhez intézett sorai is rávilágítottak: „A rabbiülés dolgában kár volt Pestre írni, mert Dr. K. minden nem lokális dologtól irtózik. [...] De azért nem szabad a dolognak elakadnia. Pesten nem lehet összegyűlni, mert a pestiek nem fognak részt venni. Az egyetlen megoldás az, hogy Győrött találkozzunk, hova Fischer már korábban meghítt.”⁹ A fővárosban működő rabbi meghívását persze fontosnak tartották, bár eljöveteleükről egyáltalán nem voltak meggyőződve. Fischer Gyula írta egyik Neumann Edéhez intézett levelében, hogy nemcsak a pesti rabbiságot, hanem a rabbikat is külön-külön meg kell hívni. „Talán választanak egyet kebelükből, aki az egész rabbiság képviselőjében jelenik meg [...]” Ők mindenesetre a meghívással megteszik kötelességüket, a többi már nem rajtuk múlik.¹⁰ A szervezők célszerűnek tartották továbbá, ha egyelőre kerülik a nyilvánosságot és – miként Löw Immanuel fogalmazott – „zártkörű”, azaz bizalmas tanácskozásra invitálják a rabbikollégákat.¹¹

⁷ Fischer Gyula levele Neumann Edének, Győr, 1889. június 18., Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, Neumann Ede levelezés-hagyatéka.

⁸ Fischer Gyula levele Neumann Edének, 1889. július 19., Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, Neumann Ede levelezés-hagyatéka.

⁹ Löw Immanuel levele Neumann Edének, Szeged, 1889. július 4., Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, Neumann Ede levelezés-hagyatéka. A levélben említett „Dr. K.” Dr. Kohn Sámuelre esetleg Dr. Kayserling Mózesre vonatkozhatott.

¹⁰ Fischer Gyula levele Neumann Edének, Szliács, 1889. július 12., Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, Neumann Ede levelezés-hagyatéka.

¹¹ Löw Immanuel levele Neumann Edének, Szeged, 1889. június 14., Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, Neumann Ede levelezés-hagyatéka.

A felekezeti sajtó azonban idő előtt megneszelte az előkészületeket. A Pesti Izraelita Hitközséghez közelálló hetilap, az Egyenlőség kis híre adta tudtul, hogy Neumann Ede országos rabbigyűlést kíván összehívni a jövőben teendő lépések megvitatása érdekében. Az Egyenlőség azt is tudni vélte, hogy ez a terv nem aratott nagy sikert a rabbik körében.¹² Miközben Lőw Immánuel a sajtóban megjelent rövidke híradást az ügynek szánt nekrológgként aposztrofálta,¹³ Perls Ármin hasznosnak tartotta Szabolcsi Miksának, az Egyenlőség főszerkesztőjének a megnyerését.¹⁴ Meglehet, hogy Szabolcsi Miksa először Perls Ármintól értesült a kezdeményezésről, aki mintegy önmagát mentetve arra hivatkozott Neumann Edéhez intézett levelében, hogy akkor, amikor Szabolcsit felvilágosította, még nem tudta, hogy a rabbik bizalmasan leveleznek egymással. „De azért nem árultam el semmit” – nyugtatta meg Neumannt.¹⁵

Az Egyenlőség közleménye által megnevezett Neumann Ede a hetilap következő számában –az előkészületek kellős közepén – törekedett a helyzet tisztázására.

Mínt hogy nem szeretném, ha e fontos és szent ügy valamiképpen kárt vallana és mínt hogy természetes, hogy ilyen vállalatot a közvélemény számottevő közegei nélkül megindítani nem lehet, elmondom az egész tényállást. Eszem ágában sincs országos rabbigyűlekezetet egybehívni, egyelőre szó sem lehet ilyenről, még csak néhány tekintélyes kollégámhoz intéztem *bizalmas* kérdést az iránt, hogy [...] egy rabbigyűlés összehívása kívánatos, szükséges és célszerű volna, és hogy hajlandók-e esetleg az előkészítő munkában résztvenni.¹⁶

Alaplatannak minősítette azt az értesülést, miszerint a felhívás nem találkozott volna a rabbikollégák rokonszenvével, hiszen mindössze két elutasító választ kaptak – a későbbiek során sajnos még ennél is több visszautasítást kapott –, így tehát elegendő, ha 15-en vesznek majd részt a tervezett megbeszélésen.¹⁷ A jelek szerint Szabolcsi Miksa is fontosnak tartotta, hogy felvegye a kapcsolatot a kezdeményezőkkel, legalábbis erre utal az a hevenyészett levélke, amelyben a Nagykanizsán átutazni szándékozó főszerkesztő pályaudvari találkozót kért Neumann Edétől.¹⁸ Nem ismeretes, hogy sor került-e erre a találkozóra, annyi

¹² Lásd *Hazai hírek*, Egyenlőség 1889. június 30., 9.

¹³ Lőw Immánuel levele Neumann Edének, Szeged, 1889. július 4., Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, Neumann Ede levelezés-hagyatéka.

¹⁴ Perls Ármin levele Neumann Edének, Kecskemét, 1889. július 8., Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, Neumann Ede levelezés-hagyatéka. Perls arról is tájékoztatta Neumannt, hogy azzal gyanúsították meg, hogy az istentisztelet reformálását akarja megbeszélés tárgyává tenni, amit viszont Perls felháborodással utasított vissza.

¹⁵ *Uo.*

¹⁶ Lásd *Hazai hírek*, Egyenlőség 1889. július 7., 10–11.

¹⁷ *Uo.*

¹⁸ Szabolcsi Miksa levele Neumann Edének, Budapest, 1889. július 6., Magyar Múzeum és Zsidó Levéltár, Neumann Ede levelezés-hagyatéka.

azonban bizonyos, hogy az Egyenlőség a későbbiekben rokonszenvéről biztosította a rabbigyűlés célkitűzéseit, és figyelemmel kísérte a rabbiegyesület működését.

Az Egyenlőségben közzétett helyreigazításban Neumann Ede arra is utalt, hogy az előkészítő értekezletre „az ország legtekintélyesebb és idősb rabbijai vannak kiszemelve.”¹⁹ A szervezők ugyanis igen jól érzékelték, hogy idősebb és befolyásosabb rabbikat is meg kell nyerniük az ügy számára. A valamelyest korosabb rabbik közül azonban többen is elhárították az előzetes megkeresést, illetve a rabbigyűlésre szóló meghívást. A nagybecskereki Klein Mór – Maimonides fordítója és kommentátora (*A tévelygők útmutatója*) – a rabbigyűlekezet összehívását szükségesnek, de ez idő szerint célravezetőnek nem tartotta.²⁰ A fővárosban működő Kohn Sámuel – a zsidó történelem jeles kutatója – szintén elzárkózott a részvételtől. Neumann Ede megkeresésére ugyanis azt válaszolta, hogy a rabbigyűlekezet gondolata előtte ismeretlen, annak előzményeit, céljait nem ismeri, és nem is sejteti. Amúgy sem hiszi, hogy a hazánkban működő mintegy 500 rabbi közül sokan vennének részt egy rabbitalálkozón. A maga részéről tehát bizonytalan, és előtte ismeretlen dologba nem bocsátkozhat.²¹ Rosenberg Sándor aradi rabbi az izraelita felekezet jogállásának rendezésétől – recipiálásától – remélte a „zsidó papság” tekintélyének biztosítását. Úgy vélte, hogy a rabbigyűlekezet tanácskozásai nem hozhatnak gyakorlati eredményt, ennél fogva annak összehívását egyelőre nem is tartotta célszerűnek. „Hisz a legjobb és legelmésőbb dolgok létesítése végre nem a papi gyülekezettől, hanem minden egyes hitközségnek tudatlan képviselői, avagy basáskodó elnöke szeszélyétől függne, milyennek egy rabbigyűlekezet hozott határozatait kitenni nem szabad!”²² A zalaegerszegi Engelsmann Izrael pedig amiatt jelentette be távolmaradását, mert miközben a vallásos élet megerősítésére irányuló szándékokkal egyetértett, „a különböző irányt képviselő papok” részvételét nem látta biztosítottnak, „miután az értekezletre való meghívás kizárólag olyan papoktól indul ki, kik csak egy irány képviselői”, márpedig a kitűzött célok elérése csak közös és együttes erővel sikerülhet.²³

Támogató sorokat kapott viszont Neumann Ede – mások mellett – Sidon Adolf verseci²⁴ és Schnitzer Ármin komáromi rabbitól is, akinek a csatlakozása

¹⁹ Lásd *Hazai hírek*, Egyenlőség 1889. július 7., 11.

²⁰ Klein Mór levele Neumann Edének, Nagybecskerek, 1889. július 16., Magyar Múzeum és Zsidó Levéltár, Neumann Ede levelezés-hagyatéka.

²¹ Kohn Sámuel levele Neumann Edének, Budapest, 1889. június 30., Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, Neumann Ede levelezés-hagyatéka.

²² Rosenberg Sándor levele Neumann Edének, Arad, 1889. június 20., Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, Neumann Ede levelezés-hagyatéka.

²³ Engelsmann Izrael levele Neumann Edének, Zalaegerszeg, 1889. augusztus 7., Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, Neumann Ede levelezés-hagyatéka.

²⁴ Sidon Adolf levele Neumann Edének, Versec, 1889. augusztus 12., Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, Neumann Ede levelezés-hagyatéka.

utóbb kiemelkedő jelentőségűnek bizonyult. Schnitzer Ármin üdvözölte a kezdeményezést, mert abban a zsidó „fiatal Magyarország” megnyilvánulását látta, ám egyúttal kételkedésének is hangot, hiszen az ortodox rabbik részvételéről eleve nem lehet szó, a status quo ante hitközségek idősebb rabbijai pedig nemigen fogják elfogadni „a fiatal és a vallási irány tekintetében határozottan a haladásnak hódoló kartársaik” invitálását. Emiatt a tervezett országos rabbigyülekezet csak „csonka gyülekezet” lenne, amelynek eredménye más, mint – Schnitzer Ármin szóhasználatát idézve – „meddő” nem lehet. A győri bizalmas értekezleten mindazonáltal részt kíván venni, „hogymint fejtegetett nézeteim érvényesítését szóval is megkíséreljem”.²⁵ Ám Schnitzer Ármin végül nem utazott el Győrbe, de 1897 augusztusában az ő hitközségében került sor az Országos Rabbiegyesület jogelődjének tekintendő Dunántúli Rabbiegyesület megalakítására.

Az 1889. augusztus 13–15-e között Győrben tartandó „bizalmas értekezletre” szóló nyomtatott meghívót időközben Fischer Gyula és Löw Immanuel megbízásából és aláírásával Neumann Ede expedálta a címzetteknek. A több levélváltás után elfogadott meghívó szövege mulhatatlanul szükségesnek tartotta az „országos rabbi gyülekezetek” intézményének meghonosítását, mégpedig abból a célból, hogy a felekezetben elharapódzó vallási közöny megtörése érdekében a rabbik – vallási irányvonalától függetlenül – bizonyos időközökben találkozzanak, tapasztalataikat megbeszéljék, a vallásos élet megerősítésére, valamint a papi tekintély megszilárdítására irányuló törekvésekben egymást hathatósan támogassák és segítsék. A bizalmas eszmecsere során abban kell megállapodásra jutni, vajon szükséges és időszerű-e a közeljövőben az országos rabbigyülekezet összehívása, s amennyiben igen, akkor miként kell előkészíteni a rabbigyülekezet egybehívását.²⁶ A felhívás szövegezői egyébként még azt is alaposan végiggondolták, hogy kik írják alá a meghívót. Löw Immanuel véleménye szerint a meghívót Fischer Gyulának, Neumann Edének és Steinherz Jakabnak együttesen kellene aláírnia.²⁷ A Löw által megnevezettek egyikének, Steinherznek viszont az volt a véleménye, hogy legalább az egyik aláíró ne legyen az Országos Rabbiképző Intézet végzettje.²⁸ Ezt valószínűleg a Rabbiképzőben végzettekhez képest konzervatívabb ízlésű rabbik megnyerése érdekében tarthatta fontosnak. Vélhetően emiatt került végül a felhívás aláírói közé a Rabbiképzőben végzett Steinherz Jakab helyére a korábban berlini rabbinikus és egyetemi tanulmányokat folytató Löw Immanuel.

²⁵ Schnitzer Ármin levele Neumann Edének, Komárom, 1889. augusztus 2., Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, Neumann Ede levelezés-hagyatéka.

²⁶ Az 1889. július 28-i dátummal ellátott, Fischer Gyula és Löw Immanuel által aláírt felhívás szövegét lásd Magyar Múzeum és Zsidó Levéltár, Neumann Ede levelezés-hagyatéka.

²⁷ Löw Immanuel levele Neumann Edének, Szeged, 1889. július 4., Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, Neumann Ede levelezés-hagyatéka.

²⁸ Steinherz Jakab levele Neumann Edének, h. n., é. n. [1889. június-július], Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, Neumann Ede levelezés-hagyatéka.

A tanácskozásokat megelőző napon az Egyenlőség vezércikke már „őszinte örömmel” üdvözölte a másnap kezdődő értekezletet. A gyűlés a cikkíró – vélhetően Szabolcsi Miksa – véleménye szerint tapintatos vezetés, körültekintés és kellő jóakarat mellett „sok áldásos ténykedés” kútforrásává válhat.²⁹ A rabbitanácskozás világi és teológiai tudományokkal egyaránt felvértezett kezdeményezői ugyanis azzal a szándékkal léptek fel, hogy véget vessenek a hazai zsidóságon belül tapasztalható rendszertelenségnek és fejtelenségnek. A negatív jelenségeket a vezércikk azzal a példával illusztrálta, hogy a felekezeti iskolákban nem oktatják egyféleképp a hittant, hiszen annyiféle módon oktatták a hittant hiszen, ahány felekezeti iskola csak működött az országban. „Ahány község, annyiféle az eljárás, ahány rós-hakahól [hitközségi elnök], annyiféle a községkormányzás, és ahány a rabbi, annyi a csalhatatlan pápa.” A vezércikk a magyar zsidóság szervezetlenségét, a hittantanítás tökéletlenségét, a zsidó öntudat hanyatlását, a zsidó ügyek és a zsidó tudományok iránti érdeklődés lankadását is felhánytorgatta.³⁰ A fiatal rabbik ezeken a bajokon segítő határozta el, hogy az egységes eljárás és fellépés előmozdítása érdekében országos rabbigyűlést hívnak össze, amely – miként Szabolcsi hipotetikusán fogalmazott – „esetleg állandó rabbiszövetkezett” fog átalakulni. A győri előértekezleten, amelyen előreláthatóan 25–30 rabbinál többen nem is vesznek részt, kizárólag az országos rabbigyűlés esetleges összehívásáról fognak tanácskozni. A kedélyek csillapítása érdekében Szabolcsi azt is hangsúlyozta, hogy „[V]allásreform-kérdések a tanácskozásból ki vannak zárva.”³¹

A szervezők meghívása nyomán végül mindössze tízen vettek részt a győri rabbitalálkozón: Dávid Gyula (Pozsony), Diamant Mór (Trencsén), Ehrlich Mór (Rohonc), Fischer Gyula (Győr), Herzog Manó (Kaposvár), Löw Immanuel (Szeged), Neumann Ede (Nagykanizsa), Schreiner Márton (Nagyatád), Seltmann Lajos (Hódmezővásárhely) és Stier József (Szombathely). Ez a létszám némiképp elmaradt a várakozásoktól. Többen ugyanakkor levél útján fejezték ki támogatásukat, illetve csatlakozási szándékukat. Meglepő viszont, hogy az előkészületi időszakban aktív rabbik közül Steinherz Jakab és Perls Ármin nem utaztak el Győrbe.³²

A győri rabbitalálkozó résztvevői a tanácskozás végeztével abban állapodtak meg, hogy a felekezeti ügyek, különösen a felekezet országos szervezete és a hitoktatás megvitatása céljából „alkalmas időben” rabbigyűlést fognak majd összehívni. A megjelentek között abban is egyetértés mutatkozott, hogy a hit-

²⁹ Sz[ABOLCSI Miksa], *A győri értekezlet*, Egyenlőség 1889. augusztus 11., 1.

³⁰ *Uo.*

³¹ *Uo.*, 2.

³² Steinherz valószínűleg amiatt maradt távol, mert a rabbigyűlést nem a fővárosban, vagy – miként Neumann Edének javasolta – valamelyik csendes fürdőhelyen tartották meg. Steinherz Jakab levele Neumann Edének, h. n., é. n. [1889. június-július], Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, Neumann Ede levelezés-hagyatéka.

községek működése során a kodifikált vallásjog, mindenekelőtt a 16. században összeállított Sulchán Áruach rendelkezéseit tekintik irányadónak.³³ Lőw Immanuel néhány hónappal későbbi beszámolója szerint a trencsényi rabbi – Diamant Mór – vetette fel Győrben azt a kérdést, vajon a Sulchán Áruach alapján állnak-e az urak? Hosszabb tanakodás után a jelenlévők Diamant Mór indítványára azt a határozatot mondták ki, hogy a haláchikus irodalom és annak kodifikációi, különösen a Sulchán Áruach és annak kiegészítései szerint intézendők a zsidóság vallásos ügyei. „Ha nem akartunk hazudni, úgy ezt ki kellett mondani, mert tényleg úgy áll a dolog, hogy bizonyos kivételekkel, melyekhez hasonlóak s terjedelműek az orthodoxoknál is vannak, a haláchai irodalom alapján állunk” – egészítette ki Lőw Immanuel a rabbiértekezleten elfogadott határozat szövegét Goldziher Ignáchoz intézett levelében.³⁴

A Sulchan Áruachra vonatkozó határozatnak, bár tízen fogadták csak el, szimbolikus jelentősége, egyúttal üzenetértéke is volt, hiszen az 1868/69-ik évi Izraelita Egyetemes Gyűlésen az ortodoxia képviselői körömszakadtáig ragaszkodtak ahhoz, hogy az egységes hitközségi szervezeti szabályzat elfogadása érdekében valamennyi izraelita hitközség a Sulchán Áruach előírásai alapján működjön. A neológia hivatalos álláspontja annak idején tartózkodó volt a Sulchán Áruach „kanonizálását” illetően, ami nagyrészt járult hozzá az Izraelita Egyetemes Gyűlés kudarcához, egyúttal az „egyházszakadás” bekövetkeztéhez. Két évtizeddel később, a győri rabbitalálkozó többnyire neológ háttérrel rendelkező résztvevői viszont éppenséggel a Sulchán Áruach kérdésében mozdultak el, ha úgy tetszik, az ortodoxia irányába. Ez a gesztus azonban viszonzatlan maradt, olyannyira, hogy az ortodoxia több alkalommal is kinyilvánította, hogy különösen a haláchikus ellentétek miatt Magyarországon két zsidó hitfelekezet létezik, ami ellen utóbb az Országos Rabbiegyesület is felemelte a szavát.

A győri rabbitanácskozásokon megjelentek alacsony száma persze nem mindenkit töltött el aggodalommal. A Magyar Zsidó Szemle szerkesztőségének felkérésére a megbeszélések egyik résztvevője „- U -” szignóval ellátott cikkben számolt be tapasztalatairól. A névtelenséget választó szerző a rabbitanácskozások rendszeressé tételétől várta a felekezeti, illetve vallási életben tapasztalt anomáliák kiküszöbölését. A Győrben megjelentek létszámától sem esett kétségbe: „Tízén már 'minján'-t alkotnak, egy kis községet és ismeri mindenki jól a talmud azt a mondását, mely tíz embernek, tiszta szándéktól, őszinte akaratból vezérelve, egy szép eszme köré csoportosulására vonatkozik.”³⁵ Ha a győri találkozó csupán annyit ért el, hogy – amint azt „egy tudós, hírneves rabbi”

³³ Az 1889. augusztus 13–15-i győri rabbiértekezlet jegyzőkönyve, Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, Neumann Ede levelezés-hagyatéka.

³⁴ Lőw Immanuel levele Goldziher Ignácnak, Szeged, 1889. október 6., <http://real-ms.mtak.hu/8324/1/000756619.pdf>. (Letöltés: 2019. 02. 10.)

³⁵ - U -, *Egy rabbitalálkozás*, Magyar Zsidó Szemle 1889., 421.

a cikkíróhoz intézett levelében írta – a rabbiknak sikerült kitörniük az elszigeteltségből, „egyelőre ez nagyon elég, egyelőre ezt is köszönettel s őszinte hálával vesszük.”³⁶

A bizalmas rabbitalálkozóról az Egyenlőségben közzétett első beszámoló igencsak szűkszavú volt, amennyiben a résztvevők által szövegezett kommunikáció közlésére – azaz a résztvevők felsorolására és a határozatok rövid ismertetésére – szorítkozott.³⁷ Az Egyenlőség következő heti vezércikke azonban már behatóan foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy milyen következményei lehetnek annak, hogy a rabbiértekezlet résztvevői egyöntetűen hitet tettek a Sulchan Áruach mellett. A vezércikk szerzője – vélhetően Szabolcsi – azt a messzemenő következtetést vonta le a legfontosabb haláchikus kódex melletti kiállásból, hogy ezáltal elhárulhatnak a zsidóság újbóli egyesítése előtti akadályok, hiszen – miként fogalmazott – ezzel tulajdonképpen nyilvánvalóvá vált, hogy „nincs a magyarországi zsidó pártok közt sem elvi, sem dogmatikus különbség.”³⁸

A neológia központi vezetése részéről ugyanakkor nem részesült kedvező fogadtatásban a győri rabbitalálkozó. A Magyarországi Izraeliták Országos Irodájának titkára, Mezey Ferenc ügyvéd értetlenségének és fenntartásának adott hangot a szerinte tökéletes fiaskóval végződő győri értekezlettel kapcsolatban. Véleménye szerint a rabbik „sokat markoltak, de keveset szorítottak”, miközben helyesebben tették volna, ha munkájukkal cáfolják azokat a vádak, miszerint a rabbik, különösen a szemináriumban végzettek, nem mások, mint „reverendába bújtatott filológusok”.³⁹ A rabbi tekintélyét amúgy sem a „külső méltóság” biztosítja, hanem a rabbi hivatalos működése eredményeként megnyilvánuló „tisztelet és bizalom”.⁴⁰ Mezey Ferenc támadására Schreiner Márton nagyatádi rabbi vette védelmébe a gyűlésen résztvevő rabbikat. Visszautasítva a rabbik titkos aspirációiról szóló alaptalan vádak, feltárta a megbeszélés valós okait és céljait: „A győri rabbiértekezlet [...] több rabbinak kísérlete volt olyan intézmény előkészítésére, amelynek feladata lesz vallásos köztudatunkat megerősíteni s a vallásos oktatás és élet kérdéseit egységes alapon megoldani. Tagjai nem követtek semmiféle mellékcélokat, s nem jutott eszükbe valakinek tekintélyét aláásni.”⁴¹

³⁶ *Uo.*, 423. A cikk szerzője Fischer Gyula. Lásd LANDESZMANN György, *Lőw Immanuel levelei Fischer Gyulához = MIOK* [Magyar Izraeliták Országos Képvisellete] *Évkönyv*, 1977/78, szerk. SCHEIBER Sándor, MIOK, Budapest, 1978, 248.

³⁷ Lásd *Egyenlőség* 1889. augusztus 18., 2–3.

³⁸ *A Sulchan Aruch alapján állanak*, *Egyenlőség* 1889. augusztus 25., 1–2. Lásd még *Egy rabbitalálkozás*, Magyar Zsidó Szemle 1889., 420–423.

³⁹ MEZEY Ferenc, *Zászlóbontás*, Magyar Zsidó Szemle 1889., 488.

⁴⁰ *Uo.*

⁴¹ SCHREINER Márton, *A győri rabbiértekezlet*, Magyar Zsidó Szemle 1889., 531.

A Dunántúli Rabbiegyesület megalakulása (1897)

A győri rabbitanácskozás legfőbb eredménye talán magának a találkozóknak a létrejötte volt. A haladó hitközségek rabbijai, még ha egyelőre kevesen is, kitértek elszigeteltségükből és a nyilvánosság elé állva mondták ki a rabbinikus működés koordinálásának szükségességét. Az áttörés dacára a következő rabbigyűlés megtartására csak évekkel később, az ún. egyházpolitikai törvények elfogadása idején került sor, jóllehet időről-időre felmerült egy rabbiszövetség megalakításának a szükségessége.⁴² A Pesti Izraelita Hitközség székházában 1895. október 15–16-án mintegy 70 haladó és status quo ante rabbi részvételével megtartott tanácskozáson az egyházpolitikai törvényekkel összefüggő tennivalókról fogadtak el határozatokat. A teendők utolsó pontjaként kimondták, hogy a Magyarországon működő rabbik Budapest székhellyel rabbiszövetséget alapítanak. A határozatokat egyrészt a győri rabbiértekezlet kezdeményezői, illetve résztvevői, Löw Immanuel, Perls Ármin, Steinherz Jakab és Neumann Ede, másrészt Kohn Sámuel és Klein Mór írták alá. Steinherz Jakab készítette el a megalakítandó országos rabbiszövetség alapszabály-tervezetét, amelyet az Egyenlőség már a tanácskozások kezdete előtt nyilvánosságra hozott.⁴³ A több hónapra tervezett előkészületi munkálatokkal külön bizottságot bízta meg.⁴⁴ A Dunántúlon működő rabbik azonban nem vártak tovább, és még a budapesti tanácskozás idején bejelentették a „Dunántúli rabbiszövetség” megalakítását.⁴⁵ Az akkoriban már Pécsen működő Perls Ármin Fischer Gyulához intézett leveleiből a felgyorsuló előkészületek részleteire is fény derül. Az alapszabályok szerkesztését Steinherz Jakab vállalta, az egyetemes hitoktatás tanmenetének tervezetét pedig Neumann Edétől várták.⁴⁶ Perls ugyanakkor arra buzdította Fischert, hogy a rabbik egységes fellépése érdekében dolgozza ki a szolgálati pragmatikára vonatkozó előterjesztést. Alig három héttel a pesti rabbitanácskozást követően Perls Ármin már továbbította is Fischer Gyula számára „A Dunántúl működő rabbik által képezett rabbiegyesület” Steinherz Jakab által elkészített alapszabály-tervezetét.⁴⁷ Perls javaslatai között szerepelt egy tisztán „praktikus pastoriális működés” céljait szolgáló periodika megjelenítése is, továbbá felve-

⁴² 1895 februárjában, az Országos Rabbiképző Intézet igazgatójának, Bloch Mózesnek a 80. születésnapja alkalmából rendezett banketten Steinherz Jakab vetette fel a rabbiszövetség eszméjét, amelyet a sajtó tudósítása szerint a jelenlévők lelkesedéssel fogadtak. Lásd *Rabbi Bloch Mózes jubileuma*, Egyenlőség 1895. febr. 22., 8.

⁴³ *Alapszabály-javaslat az alapítandó országos rabbiegyesület számára*, Egyenlőség, 1895. október 4., Melléklet, 1–2.

⁴⁴ *A rabbiszövetség*, Egyenlőség 1895. október 18., 11.

⁴⁵ *Uo.*, 11–12.

⁴⁶ Perls Ármin levele Fischer Gyulának, Pécs, 1895. október 25. A levél másolata a szerző birtokában van.

⁴⁷ Perls Ármin levele Fischer Gyulának, Pécs, 1895. november 8. Idézi: SCHWEITZER József – SCHWEITZER Gábor, *I. m.*, 73.

tette, hogy bizonyos „testületi egyformaságra” is törekedni kell, hogy „kifelé is imponáljunk, ha megjelenünk”.⁴⁸

Szemben a nagy felbuzdulás ellenére végül soha meg nem alakuló országos rabbiszövetséggel,⁴⁹ a dunántúli rabbik erőfeszítéseit siker koronázta, hiszen a Schnitzer Ármin meghívása nyomán 1897. augusztus 25–26-án Komáromban ülésező rabbigyűlés kimondta a „Dunántúli rabbik egyesülete” megalakítását.⁵⁰ A győri bizalmas rabbitalálkozó időszakával ellentétben a kezdeményezők ezúttal a sajtó irányába is nyitottabbak voltak, hiszen Steinherz Jakab már a találkozó előtt részletesen tájékoztatta a nyilvánosságot a komáromi rabbigyűlés célkitűzéseiről.⁵¹

A Komáromban megjelenő 15 rabbi mellett többen levélben jelezték csatlakozási szándékukat, így az alakuló gyűlésről felvett jegyzőkönyv szerint az alapítói létszám 30-ra emelkedett. Az alapítók nagyjából – amint ez sejthető volt – haladó, kisebb részt viszont status quo ante hitközségek rabbijai voltak.⁵² A rabbigyűlés résztvevői a „Dunántúli rabbik egyesülete” megalakításának és alapszabályainak elfogadása mellett az egyik legfontosabb teendőnek az egyetemes hitoktatási tanterv megalkotását tartották, amelynek kidolgozásával Bernstein Béla, szombathelyi rabbit bízták meg, aki a tervezetet két átvirrasztott éjszaka után át is adta kollégái számára. A megbeszélések alkalmával a haláchikus problémák iránt nagy odaadást és szakértelmet mutató Steinherz Jakab a rituális kérdésekben döntési hatáskörrel rendelkező rabbi-szinódus felállítása mellett érvelt, Fischer Gyula pedig az egységes istentiszteleti rend kialakítását szorgalmazta.⁵³ A megalakulást követően megválasztották a rabbiegyesület tisztikarát: elnökké Schnitzer Ármint, alelnökké pedig Steinherz Jakabot nevezték ki.

⁴⁸ Perls Ármin levele Fischer Gyulának, Pécs, 1895. október 25. A levél másolata a szerző birtokában van.

A Perls Ármin által felvetett folyóiratot 1908-tól előbb Az Országos Rabbiegyesület közlönye, utóbb Magyar Izrael címmel jelentette meg az Országos Rabbiegyesület.

⁴⁹ Az országos rabbiszövetség megalakítását előkészítő bizottság 1896 őszén bejelentette, hogy nem hívják össze a rabbigyűlést. Lásd *Az elmaradt rabbigyűlés*, Egyenlőség 1896. szeptember 4., 7.

⁵⁰ A rabbigyűlés menetéről lásd SZABOLCSI Miksa, *Mit végeztek Komáromban*, Egyenlőség 1897. augusztus 29., 1–3, továbbá STEINHERZ Jakab, *Utóhang a komáromi napokhoz*, Egyenlőség 1897. szeptember 5., 7–8.

⁵¹ STEINHERZ Jakab, *A dunántúli rabbik gyűlése*, Egyenlőség 1897. augusztus 15., 2–3.

⁵² Az alábbi hitközségek rabbijai vettek részt a komáromi rabbigyűlésen, illetve fejezték ki csatlakozási szándékukat: Győr, Keszthely, Szombathely, Székesfehérvár, Kőszeg, Kaposvár, Szekszárd, Szigetvár, Mohács, Pécs, Nagyatád, Komárom, Esztergom-Párkány, Sopron, Bonyhád, Tata, Siklós, Körmeny, Alsólendva, Mór, Rohonc, Nagykanizsa, Veszprém, Mura-szombat, Baranya-Mágócs, Csáktornya, Csabrendek, Dombóvár, Lovasberény, Tapolca. Lásd Jegyzőkönyv a „Dunántúli Rabbiegyesület” 1897. évi augusztus 25. és 26. napján tartott alakuló közgyűléséről, Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, Neumann Ede levelezéshagyatéka.

⁵³ A rabbigyűlésen résztvevő Klein (Kiss) Arnold visszaemlékezését lásd *Ifjak és öregek*, Magyar Zsidó Szemle 1931., 408.

A tanácskozásokon az általános tárgyalás alapjául elfogadták a Bernstein Béla által kidolgozott egyetemes hitoktatási tantervet. A tanterv átfogó jellegét mutatta, hogy az az alsó- és középfokú oktatási intézmények széles körére egyaránt vonatkozott: a felekezeti és községi, illetve állami népiskolára, a polgári fiú- és leányiskolára, a gimnáziumra, a reál- és kereskedelmi iskolára, valamint a tanítóképzőre. Miként fentebb említettük, jóváhagyták a Steiner Jakab által kidolgozott alapszabály-tervezetet is. A „Dunántúli rabbik egyesületéhez” vallási irányultágtól függetlenül nemcsak a Dunántúlon, hanem az ország bármely részén működő rabbik csatlakozhattak. Ez a rendelkezés nyilvánvalóan azt kívánta tudatosítani, hogy a rabbiegyesület felülemelkedik a neológ-ortodox szakadás miatti megosztottságon és minden kollégát tárt karokkal vár.

A Dunántúli Rabbiegyesület legfontosabb célkitűzései közül az alábbiakat emelhetnénk ki: 1) a vallási gyakorlatba vágó kérdések megvitatása, és annak alapján az egyöntetű eljárás megállapítása, 2) az egyesület által megállapítandó egyetemes hittani tantervnek érvényre juttatása, 3) az évenként tartandó közgyűlések alkalmával zsidó szak- és népszerű előadások tartása, 4) az izraelita hitfelekezettel érintő kérdések megvitatása, 5) az egyöntetűség biztosítása a dunántúli izraelita hitközségek istentiszteleti rendjében, 6) a rabbi-agendáknak lehetőség szerinti formai egységesítése.⁵⁴

A vallási és liturgikus gyakorlat egységesítése érdekében már a komáromi tanácskozáson is több javaslat merült fel. Ezek közé tartozott Fischer Gyulának az istentiszteleti liturgiába illeszkedő ún. király-ima megszerkesztésére vonatkozó felvetése is, amelynek elkészítésével a javaslattevő mellett Bernstein Bélát és Klein (Kiss) Arnoldot kérték fel. Elhatározták továbbá, hogy megteszik a szükséges lépéseket annak érdekében, hogy a zsidó vallású katonák az őszi zsidó nagyünnepnek – Új Év és Engesztelő Nap – idején, továbbá Pészach első két napján mentesüljenek a katonai szolgálat alól. Nem született ugyanakkor megállapodás Bernstein Bélának az ornátus egységesítésére irányuló javaslatáról. A későbbiekben felmerülő vallási-rituális kérdések előkészítése, illetve megvitatása érdekében külön vallásügyi bizottság felállításáról is döntöttek.⁵⁵

A Dunántúli Rabbiegyesülettől az Országos Rabbiegyesületig (1897–1906)

A Dunántúli Rabbiegyesület arra törekedett, hogy a nyilvánosság tájékoztatása mellett folytassa működését. Nagy figyelem kísérte az éves közgyűléseket, amelyeknek többnyire vidéki hitközségek adtak otthont. A rabbiegyesület 1898-ban

⁵⁴ Jegyzőkönyv a „Dunántúli Rabbiegyesület” 1897. évi augusztus 25. és 26. napján tartott alakuló közgyűléséről, Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, Neumann Ede levelezés-hagyatéka.

⁵⁵ *Uo.*

Székesfehérváron, 1900-ban Szekszárdon, 1901-ben Szombathelyen, 1903-ban pedig Budán tartotta rendes közgyűlését. A közgyűlések helyszínei mintha csak a régről érzékelhető topográfiai megosztottságot igazolnák vissza, nevezetesen azt, hogy a fővárosban, mindenekelőtt a Pesti Izraelita Hitközségben működő rabbik egyelőre nem érezték szükségét annak, hogy a rabbiegyesület munkájában részt vegyenek.

A székesfehérvári közgyűlésről az Egyenlőség kimerítő vezércikke számolt be.⁵⁶ Schnitzer Ármin az elnöki bejelentések között arról tájékoztatta a közgyűlést, hogy az Izraeliták Országos Irodája teljes támogatását ígérte az egyesületnek, amelynek megalakulását is örömmel üdvözölte.⁵⁷ Ennek a bejelentésnek akkoriban kiemelkedő jelentősége lehetett, hiszen a haladó zsidóság világi vezérkara a győri rabbitalálkozó idején értetlenséggel fogadta a rabbik körében meginduló szervezkedését. A székesfehérvári közgyűlés az érdemi tanácskozások keretében napirendre tűzte Bernstein Béla „hittani tanterv-tervezetét.” Ennél a napirendi pontnál azonban Neumann Ede hozzászólása kapcsán élénk vita bontakozott ki a zsidó vallástörténet önálló tárgyként történő tanításáról. Ungár Simon szekszárdi rabbi indítványára azonban elvetették Neumann javaslatát, mert a bibliai történet és a zsidó történet oktatása keretében a diákok a szükséges vallástörténeti ismereteket amúgy is megszerzik. Bernstein Béla a továbbiakban arra hívta fel a figyelmet, hogy a hatóságok a hivatalos érintkezés során itt-ott a „neológ” megnevezéssel illetik a hitközségeket. „Ilyenkor ne tartsa fölöslegesnek a rabbi figyelmeztetni az illető hivatalt, hogy ’neológ’ zsidó hitközség nincs.” Az 1868/69-es Egyetemes Izraelita Gyűlés – közismertebb nevén kongresszus – idején az ortodoxok nevezték szándékaik szerint megbélyegző módon neológnak a kongresszusi határozatok alapján álló hitközségeket, amivel azt akarták kifejezésre juttatni, hogy azok a hitközségek – miként Bernstein fogalmazott – „új tant” követnek. „Nos, mi tudjuk, hogy ez nem igaz. Zsidók vagyunk, mint ők, csak a nevezetet illetőleg fogadtuk el a kongresszus álláspontját.”⁵⁸ Egyhangúan támogatták tehát azt az indítványt, hogy az egyesület tagjai a „neológ izraelita” elnevezés kiküszöbölését, egyúttal a kongresszusi megnevezés használatát szorgalmazzák a hivataloknál.⁵⁹

A Dunántúli Rabbiegyesület szekszárdi közgyűlésén összességében és részleteiben is elfogadták a Bernstein Béla által korábban már beterjesztett egységes

⁵⁶ *A székesfehérvári rabbi-gyűlés*, Egyenlőség 1898. augusztus 28., 1–4. Lásd még Jegyzőkönyv a Dunántúli Rabbiegyesület 1898. évi augusztus hó 22-én Székesfehérvárott megtartott II. rendes közgyűléséről, Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, Neumann Ede levelezés-hagyatéka.

⁵⁷ *A székesfehérvári rabbi-gyűlés*, Egyenlőség 1898. augusztus 28., 2.

⁵⁸ *Uo.*, 4.

⁵⁹ Jegyzőkönyv a Dunántúli Rabbiegyesület 1898. évi augusztus hó 22-én Székesfehérvárott megtartott II. rendes közgyűléséről, Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, Neumann Ede levelezés-hagyatéka.

hitoktatási tervet, egyúttal elhatározták, hogy pályázat kiírása útján fognak gondoskodni a szükséges hittankönyvek megírásáról. Ezt követően vitatták meg Lövy Ferenc nagyatádi rabbinak a rabbik és hitközségi alkalmazottak számára létesítendő nyugdíjintézetre vonatkozó indítványát. Elhatározták, hogy a rabbikat a létesítendő nyugdíjintézet javára történő hozzájárulás fizetésére szólítják fel, továbbá kérték a fogják az Izraeliták Országos Irodája támogatását is. Az egyesület vezetésében ugyanakkor annyi változás történt, hogy Perls Ármint az egyesület egyik alelnökévé választották meg.⁶⁰

A szombathelyi közgyűlés előtti hetekben Steinherz Jakab a sajtón keresztül buzdította csatlakozásra rabbitársait, hiszen a Dunántúli Rabbiegyesület elérkezettnek látta az időt, hogy működését országos egyesületként folytassa.⁶¹ Schnitzer Ármin héber nyelvű felhívást is intézett hatvan rabbihoz, amelyben a rabbiegyesület céljait, mindenekelőtt a hitoktatás rendezését és a nyugdíjintézet létesítését emelte ki.⁶² A felhívást követően tizenkét nem dunántúli hitközségben működő rabbi csatlakozott is az egyesülethez.⁶³ A közgyűlésen bejelentették, hogy a hitoktatási tervet a korábbi döntés értelmében kinyomtatják és megküldték az egyesület tagjai és a hitközségek számára. A magyar nyelvű imakönyv fordítására beérkező pályamunkák közül ugyanakkor a legsikerültebbnek Füredi Ignác, az Országos Izraelita Tanítóképző Intézet tanára pályaművét tartották. A hittankönyv megírására kiírt pályázat viszont eredménytelennek bizonyult, hiszen a beérkezett pályamunkát egyikét sem tartották elfogadhatónak.⁶⁴ A rabbik számára készítendő agenda-könyvvel összefüggő kérdéseket Neumann Ede előadói jelentése nyomán tárgyalták meg. Neumann arról tájékoztatta a közgyűlést, hogy az agenda-könyv számára szép anyagot kapott már, aminek alapján elő is adta az alkalmi imákat tartalmazó kötet tervét.⁶⁵ A rabbiegyesület közgyűlésein hagyományosan tudományos előadások és népszerű felolvasások is elhangzottak. Singer Bernát tapolcai rabbi *Mit tegyünk jövőnk érdekében* című nyilvános felolvasása ezúttal kisebb felzúdulást keltett, hiszen az előadó nem rejtette véka alá, hogy lelkes híve a patriotizmussal összeegyeztethetőnek tartott cionizmusnak, ám a rabbikollégák többsége nem azonosult ezzel a véleményével, mert az államalapítási aspirációkkal fellépő cionizmust a magyar hazafisággal összeférhetetlen politikai mozgalomnak tekintették.⁶⁶

⁶⁰ Lövy Ferenc – Kiss Arnold, *A szégszárdi rabbigyűlésről*, Egyenlőség 1900. szeptember 2., 9–10., valamint STEINHERZ Jakab, *A szégszárdi rabbigyűlésről*, Egyenlőség 1900. szeptember 9., 3.

⁶¹ STEINHERZ Jakab, *Szózat hazánk rabbijához!*, Egyenlőség 1901. július 14., 4.

⁶² *Uo.*

⁶³ SZABOLCSI Miksa, *Rabbik gyűlése, rabbik működése*, Egyenlőség 1901. augusztus 18., 3.

⁶⁴ *A Dunántúli rabbiegyesület negyedik közgyűlése*, Egyenlőség 1901. augusztus 18., 6–7.

⁶⁵ BERNSTEIN Béla, *A Dunántúli Rabbiegyesület közgyűlése*, Magyar Zsidó Szemle 1901., 322.

⁶⁶ *A Dunántúli rabbiegyesület negyedik közgyűlése*, Egyenlőség 1901. augusztus 18., 4.

A rabbiegyesület történetének újabb fordulópontja 1902 novemberében következett be, amikor az Országos Rabbiképző Intézet megalapításának negyedszázados évfordulója alkalmából összehívott rabbigyűlés résztvevői közül többen is jelezték – az Intézet professzorai közül Bacher Vilmos és Blau Lajos, valamint az addig tartózkodó Kohn Sámuel is –, hogy csatlakoznak a megalakítandó Országos Rabbiegyesülethez.⁶⁷ A Dunántúli Rabbiegyesület soron következő budai közgyűlésén el is határozták, hogy az egyesület elnevezését módosítva Budapest székhellyel alakítják meg az Országos Rabbiegyesületet. A budai rabbitanácskozás a helyszín miatt szimbolikus jelentőségű volt, hiszen első alkalommal fordult elő, hogy a Dunántúli Rabbiegyesület a fővárosban tartotta a közgyűlést. Igaz, nem a közel kétszázézer létszámú Pesti Izraelita Hitközség, hanem a szerényebb létszámkeretek között működő Budai Izraelita Hitközség adott otthont a közgyűlés számára. A megalakítandó Országos Rabbiegyesület alapszabályait Neumann Ede előterjesztése nyomán fogadták el.⁶⁸ A rabbigyűlésről szóló beszámoló szerint az Országos Rabbiegyesületnek a megalakulás idején már 126 tagja volt.⁶⁹ A budai tanácskozáson mutatták be a rabbiegyesület megbízásából megírt hittankönyveket is: Steinherz Jakabnak a középiskolák nyolcadik osztályos diákjai számára készített hittankönyvét, illetve Lövy Ferencnek, a középiskolák első osztályos tanulói számára összeállított bibliai történeti munkáját.⁷⁰ Ismételten napirendre tűzték a nyugdíjintézet megalapításának a kérdését. A közgyűlésen ezzel kapcsolatban egyelőre annyi fejleményről számolhattak be, hogy világi hitközségi vezetők bevonásával vegyes bizottságot állítottak fel a nyugdíjintézet megvalósítása érdekében.

A Dunántúli Rabbiegyesület 1903. augusztus 19-i közgyűlésén megalakuló Országos Rabbiegyesület alapszabályait különböző okok miatt a Belügyminisztérium csak 1906. június 22-én látta el jóváhagyó záradékkal. A csúszás miatt az Országos Rabbiegyesület 1907. június 26-án a pesti Chevra Kadisa dísztermében tarthatta meg alakuló ülését. Az egyesület elnökévé Schnitzer Ármint, alelnökeivé pedig Neumann Edét és Fischer Gyulát választották meg.⁷¹ Ünnepi beszédében Schnitzer Ármin nem hallgatta el az Országos Rabbiegyesület létrejöttét megnehezítő körülményeket: a rabbikar egy részéről tapasztalt közömbösséget, valamint a hitközségek papi hierarchiától való félelmét.⁷² Az „ultramontanizmus” vádját teljességgel alaptalannak tekintette, hiszen a Dunántúli Rabbiegyesület eddigi közgyűlésein egyetlen, a rabbikar érdekeit előmozdító indítvány sem hangzott el. „Mindig és kizárólag csak a közjó, vallásunk s hit-

⁶⁷ *Az Országos Rabbiképző Intézet jubileuma*, Magyar Zsidó Szemle 1903., 6.

⁶⁸ Lövy Ferenc, *A budai rabbigyűlés*, Magyar Zsidó Szemle 1903., 329.

⁶⁹ *Rabbi-gyűlés*, Egyenlőség 1903. augusztus 23., 6.

⁷⁰ *Uo.*, 8.

⁷¹ *Rabbigyűlés*, Egyenlőség 1907. június 30., valamint *Az Országos Rabbi-egyesület alakuló ülése*, Magyar Zsidó Szemle 1907., 313–314.

⁷² *Az Országos Rabbi-egyesület alakuló ülése*, Magyar Zsidó Szemle 1907., 311.

felekezetünk szent ügye foglalkoztatott bennünket.⁷³ Az addig elért eredmények között a hitoktatás egyetemes tantervének előkészítése mellett a rabbik, hitközségi hivatalnokok és alkalmazottak nyugdíjintézetének kezdeményezését emelte ki, amelynek létrehozását immáron az Izraeliták Országos Irodája is támogatásáról biztosította.⁷⁴

Az Országos Rabbiegyesület legfontosabb célkitűzéseit az alapszabály tükrözte: 1) a rabbikar szellemi és erkölcsi érdekeinek előmozdítása, 2) a rabbikar méltóságának és tekintélyének megóvása, 3) a vallásos élet fellendítése, 4) vallásos, népművelési és emberbaráti intézményeinek gyarapítása, 5) az egyetemes magyar zsidóság vallásos céljainak előmozdítása és erkölcsi érdekeinek megóvása.⁷⁵ A célkitűzések megvalósítása érdekében vallásügyi, tanügyi és nyugdíjügyi bizottságot hoztak létre. Az elkövetkező évtizedekben – természetesen az aktualitásokra is reflektálva – ezen programpontok mentén folytatta működését az Országos Rabbiegyesület.

* * *

Neumann Ede programadó írásának megjelenése és az Országos Rabbiegyesület megalakulása között két évtizednyi telt el. Az egyesület végleges formában történő megalakulását az izraelita felekezet szervezeti megosztottsága, valamint az alapítók által felpanaszolt közömbösség, továbbá a „világiak” és „egyházaiak” között érzékelhető feszültségek nyilvánvalóan lassították. A Dunántúli Rabbiegyesület, utóbb pedig az Országos Rabbiegyesület elkötelezett tagjai mindenestre nemcsak a zsidó vallási, rituális, liturgikus, szellemi és közösségi élet aktuális kérdéseire kerestek – kedvező esetben találtak is – válaszokat, hanem a rabbihivatás, illetve a rabbiság erkölcsi súlyának növelésére is felhívták a figyelmet. Még ha nem is sikerült áthidalniuk az ortodox és haladó/neológ felfogás közti ellentéteket, illetve elsimítaniuk valamennyi súrlódást a hitközségek „világi” és „egyházi” vezetői között, a rabbiegyesület megalakulása és működése jelentős mértékben járult hozzá a haladó rabbi-imázs és a haladó vallásos identitás kialakításához, illetve megerősödéséhez.

Helyzetértékelések, stratégiák, útkeresések 2.

⁷³ *Uo.*

⁷⁴ A tervezett nyugdíjintézet még évtizedekkel később sem alakult meg.

⁷⁵ Az „Országos Rabbiegyesület” *alapszabályai*, Magyar Izrael 1908. április 1., 10–14.